

of classical forms of subjects of entrepreneurial relations. The article is aimed at the analysis of the factors that negatively influence the efficiency of state-owned enterprises and finding ways to effectively overcome these problems.

In their study, scientists V. Makhinchuk and O. Danchul among the reasons for the ineffective functioning of state enterprises call the lack of strategy for the development of the state sector of the economy in general, the lack of strategy for the development of state-owned enterprises, lack of competition, which contributes to the emergence of corruption, which stands today as an indispensable element in the system of operation of state-owned enterprises, the presence of a shortage of highly qualified specialists who could effectively manage a state enterprise, having the appropriate experience. From this follows the next reason for the low efficiency of state-owned enterprises, which consists in the fact that the heads of state-owned enterprises lack a clear understanding of what their activities are aimed at, namely what result the manager will receive as a result of the activity of state-owned enterprise. Therefore, in most cases, managers of state-owned enterprises lack understanding of the goals and objectives of the work, which negatively affects the outcome of the work. Lack of motivation for the entire staff of a state-owned enterprise (and not just the head) can also be considered among the causes that negatively affect labour productivity, as there is no sustainable system of incentives to improve the efficiency of labour. Thus, the specificity of the activity of enterprises of the state form of ownership is combined with the features of management, the stimulation of the work of the middle and lower level staff, the peculiarities of competition and others form a number of factors that can negatively affect the efficiency of state-owned enterprises.

Key words: state enterprise, performance, state sector of the economy, the negative factors of functioning, development strategy.

Стаття надійшла 20 лютого 2018 р.

УДК 341.645.2(4):347.92

Л. В. Мелех,
О. В. Візньак

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗДІЙСНЕННІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДОЧИНСТВА

Досліджено юридичну суть практики Європейського суду з прав людини, а також Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод як джерела права. Проаналізовано практику Європейського суду з прав людини у господарському судочинстві. Виявлено особливості та проблеми застосування практики Європейського суду з прав людини господарськими судами у здійсненні судочинства зі справ, що належать до їх підвідомчості. Проаналізовано

вплив рішень Європейського суду з прав людини на національну імплементацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, практика Європейського суду з прав людини, господарське судочинство, джерело права.*

Постановка проблеми. Актуальність цієї теми полягає у тому, що становлення України як правової держави має бути пов'язане з процесом упровадження в судову практику загальноправових принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів, насамперед пов'язаних із правами та свободами людини. Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), Україна висловила згоду на її обов'язковість, надала їй статусу частини національного законодавства та розпочала процес імплементації цього міжнародного договору у національний правопорядок.

Нині активно відбувається процес увідповіднення національного законодавства із європейськими стандартами. У правовому регулюванні національного судочинства доволі важливу роль відіграє застосування рішень Європейського суду з прав людини (далі – Суд), від яких головно залежать ефективна реалізація і правильне застосування інших норм.

Стан дослідження. Окремі аспекти судового застосування в Україні практики Суду, а також способів імплементації правових позицій, що становлять її зміст, у національну правову систему вивчали такі науковці, як В. П. Паліюк, І. А. Войтюк, І. В. Дмитриченко, О. І. Євтушенко, П. М. Рабінович, В. І. Євінтов, О. В. Климович, В. П. Кононенко, Д. Д. Луспенник, А. С. Мацко, В. Є. Мармазов, Н. М. Раданович, О. В. Соловійов, Т. І. Фулей та ін.

Аналіз міжнародних стандартів у сфері судочинства і реалізацію основних принципів господарського судочинства під час перегляду судових актів здійснили О. П. Світличний та Л. М. Ніколенко.

Метою статті є дослідження практики Суду та Конвенції як джерел права України. А також аналіз правових аспектів імплементації практики Суду у здійсненні господарського судочинства.

Виклад основних положень. У зв'язку з вступом України до Ради Європи виникла низка питань, які пов'язані з процесом установлення та забезпечення відповідності національного законодавства й юридичної практики держави вимогам європейських стандартів з прав людини, зокрема нормам Конвенції. Ратифікувавши Конвенцію, Україна висловила згоду на її обов'язковість, надала їй статусу частини національного законодавства та розпочала процес імплементації цього міжнародного договору в національний правопорядок.

Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629-ІУ «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [1, с. 180].

Нині пріоритетним напрямом української зовнішньої політики є процес зближення національного права із міжнародним законодавством, зокрема щодо захисту прав і свобод людини. Постійно розвивається процес адаптації національного законодавства до європейських стандартів, який охоплює утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правотворення та правозастосування. У цьому аспекті найважливішу роль відіграє застосування у національному судочинстві, зокрема і в господарському, рішень Суду, від яких часто залежать ефективна реалізація та точне застосування інших норм.

В умовах комплексної трансформації суспільства правова система України дедалі більше орієнтується на міжнародні стандарти. Нині сприйняття європейських міжнародних стандартів відбувається завдяки європейській інтеграції, що у міжнародній правовій доктрині означає той ступінь, до якого правила міжнародного права, незалежно від їх природи, сприймаються й виконуються внутрішніми правовими документами, і не визначає, чи є міжнародні стандарти вищими (нижчими) за національні правові стандарти, а розглядається як питання дотримання на національному рівні вимог міжнародних правових зобов'язань, взятих на себе державою шляхом підписання міжнародного договору чи приєднання до нього, за допомогою запровадження або виконання правил чи тлумачення й застосування національним судом [2, с. 12–14].

Реформування судової системи, зокрема вдосконалення господарського судочинства, вимагає підвищення загального рівня судової діяльності й її постійної орієнтації на міжнародно-правові стандарти, які спрямовані на вдосконалення вітчизняної системи правосуддя, підвищення її ефективності, прозорості та доступності [3, с. 21].

Стандарти, зокрема й міжнародні, мають важливе значення в господарському судочинстві, адже становлення України як правової держави неможливе без упровадження в судову практику принципів, норм міжнародного права та міжнародних стандартів.

Основними міжнародними документами у цій сфері є: Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція 1950 р., Рекомендації щодо ефективності впровадження Основних принципів щодо незалежності правосуддя 1989 р., Європейська хартія про статус суддів 1998 р.,

Декларація «Верховенство права на національному та міжнародному рівнях», ухвалена 19 вересня 2012 р. на 67-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 41/120 «Встановлення міжнародних стандартів у сфері прав людини», прийнята 4 грудня 1966 р.

Для контролю за дотриманням прав людини й основоположних свобод створено установу, яка є постійно діючим міжнародним судовим органом – Суд.

Теоретично, правові підстави для застосування Конвенції та рішень Суду українськими судами прості та зрозумілі, проте практика вносить свої корективи. Протягом минулих років зрідка траплялись випадки, коли суддя під час розгляду конкретної господарської справи посилався на рішення Суду за власною ініціативою, переважно посилення на Конвенцію та практику Суду до своїх пояснень по суті справи додавала зацікавлена сторона господарського спору, і надалі таке посилення могло відобразитися у відповідному судовому рішенні в справі. Зазвичай зацікавленою стороною була іноземна особа, яка під час розгляду справи українським судом, за наявності сумнівів у його неупередженості, розглядала можливість винесення спору на міжнародний рівень, зокрема шляхом подання відповідної скарги до Суду. Нині дедалі частіше трапляються випадки, коли судді в своїх рішеннях у конкретних справах посилаються на рішення Суду за власною ініціативою, незважаючи на те, чи були відповідні посилення на Конвенцію та практику Суду в поясненнях, якими сторони спору обґрунтовували свої позиції в конкретній справі [4].

У контексті застосування господарськими судами України Конвенції та практики Суду необхідно також згадати інформаційний лист Вищого господарського суду України від 22 квітня 2016 року № 01-06/1444/16 «Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини».

Необхідно проаналізувати згаданий інформаційний лист Вищого господарського суду України, де наведено такі положення:

1. Україна повністю визнає на своїй території дію приписів Конвенції щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Суду в усіх питаннях, що стосуються її тлумачення і застосування. Суди, своєю чергою, застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права. Тож, з огляду на це, господарським судам у здійсненні судочинства зі справ, віднесених до їх підвідомчості, потрібно застосовувати судові рішення й ухвали Суду з будь-якої справи, що перебувала в його провадженні.

2. Господарські суди України повинні враховувати, що Суд може прийняти справу до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби захисту, відповідно до загальновизначених норм міжнародного права і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення. Таким остаточним рішенням стосовно вичерпання всіх національних засобів захисту в господарському процесі є судові рішення Судової палати у господарських справах Верховного Суду України. Це положення відображається в ухвалі Суду у справі «МПП «Голуб» проти України» (заява № 6778/05 від 03.04.2006 року).

3. Перебіг шестимісячного строку для подання індивідуальної заяви про порушення в Україні прав, викладених у Конвенції та протоколах до неї, розпочинається з дати ухвалення ВСУ відповідного судового рішення. Водночас щодо заяв, які не стосуються чітко визначених подій і дат або порушення, що триває, цей строк не обчислюється, про що зазначається також у рішенні Суду у справі «Пономаренко проти України» (заява № 13156/02 § 29 від 14.06.2007 року).

4. До повноважень Суду не входить перегляд і скасування судових рішень, ухвалених національними судовими органами. Прикладом слугує рішення Суду у справі «Воловік проти України» (заява № 15123/03 від 06.12.2007). Суд не має діяти як четверта інстанція (рішення у справі «Бочан проти України» (№ 2) (заява № 22251/08 від 05.02.2015 року).

5. Судове рішення, ухвалене господарським судом, може бути визнано Судом доказом наявності порушення Україною прав та основних свобод заявника, викладених у Конвенції або в протоколах до неї.

6. Предметом розгляду в Суді можуть бути питання стосовно порушення прав та свобод, викладених у Конвенції або в протоколах до неї, які за відповідними вимогами попередньо були предметом розгляду в господарських судах України в зв'язку з використанням заявниками національних засобів судового захисту. Водночас вирішення питання щодо вичерпання таких засобів судового захисту є виключною компетенцією Суду (рішення Суду у справах: *MPP Golub v. Ukraine (dec.)* no. 6778/05 від 03.04.2006; *Masa Invest Grup v. Ukraine (dec.)* no. 3540/03 від 11.10.2005) [5].

Досліджуючи питання стосовно специфіки практики Суду як джерела права України, варто наголосити на низці проблем. Так, застосування рішень Суду під час регулювання господарських відносин ускладнюється відсутністю систематизованих рішень Суду в сфері господарських відносин, невизначеністю поняття «практика ЄСПЛ», а також нечіткістю законодавчих приписів щодо того, яка саме практика суду є джерелом права – у справах проти України чи вся практика взагалі [6].

Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» під рішеннями вказаного Суду розуміються саме рішення у справах проти України, а саме: а) остаточне рішення Суду у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції; б) остаточне рішення Суду щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Суду щодо дружнього врегулювання у справі проти України; г) рішення Суду про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України [7].

До практики Суду, яка визнається джерелом права, зокрема й господарського права, у ст. 1 вказаного Закону віднесено практику Суду та Європейської комісії з прав людини [7].

На звернення групи народних депутатів із клопотанням дати офіційне тлумачення ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», згідно з якою суди під час розгляду справ застосовують практику Суду як джерело права, Конституційний суд України відмовив у відкритті конституційного провадження внаслідок відсутності правового обґрунтування практичної необхідності в офіційному тлумаченні вказаних положень [8].

У 2016 р. Вищий господарський суд України в інформаційному листі «Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини» від 22.04.2016 № 01-06/1444/16 виклав свою позицію, що слід застосовувати судові рішення та ухвали Суду з будь-якої справи, яка перебувала в його провадженні. Водночас юрисдикція Суду поширюється виключно на факти, що були наявні після набуття чинності Конвенції щодо України. Як виключення із загального принципу дії Конвенції у часі (*ratione temporis*) Суд може взяти до уваги факти, що були до 11 вересня 1997 р. (рішення Суду у справі «Совтрансавто-Холдинг» проти України) (заява № 48553/99) 48553/99 § 57–58 від 25.07.2002). Це насамперед стосується скарг на недотримання розумної тривалості розгляду справ і стану розгляду справи на момент набуття чинності Конвенції стосовно України [9].

Рішення Суду у конкретній справі, у зв'язку з Конвенцією обов'язкові лише для держави-відповідача, проте решта держав-учасниць зазвичай добровільно беруть їх до уваги під час коригування національного законодавства і правозастосовної практики для того, щоб уникнути порушення Конвенції [10, с. 55].

Висновки. Застосування норм Конвенції та практики Суду у здійсненні господарського судочинства є доволі вдалим і, як наслідок, зумовлює зменшення кількості звернень до Суду.

А це, своєю чергою, буде позитивним показником того, що судова система в Україні забезпечує повний, всебічний та чесний розгляд справ протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Також, варто зазначити, що:

1) до джерел господарського права України необхідно віднести Конвенцію 1950 р. і практику Суду;

2) застосування практики Суду як джерела господарського права України ускладнено відсутністю систематизованих рішень цього Суду в сфері господарських відносин, а також нечіткістю законодавчих приписів стосовно того, яка саме практика Суду є джерелом права – у справах проти України чи вся практика загалом.

1. Ніколенко Л. М. Реалізація основних принципів господарського судочинства при перегляді судових актів. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 174–180.

2. Світличний О. П. Господарський процес: підручник. К.: НУБіП України, 2016. 337 с.

3. Кубко Е. Б. Міжнародно-правові стандарти в господарському судочинстві (методологічні питання). *Право України*: респ. юрид. журнал. 2011. № 6. С. 21–28.

4. Шенк О. Специфіка застосування положень Конвенції та рішень ЄСПЛ господарськими судами України. *Юрист & Закон*: електрон. видання 31 серпня 2017. № 32. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gSqJ5MCfzajF:www.cms-lawnow.com/~media/lawnow/pdfs/olga%2520shenk_article_ukraine%2520cms_2017_ukr.pdf+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua (дата звернення: 13.10.2017)

5. Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини: інформаційний лист Вищого господарського суду України від 22.04.2016 № 01-06/1444/16. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1444600-16> (дата звернення: 13.10.2017).

6. Анцупова Т. О. Колізії в законодавстві України щодо виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. *Європейські студії і право*. 2010. № 2. URL: <http://www.europr.org.ua>

7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV (із змінами і доповненнями). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

8. Ухвала Конституційного суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень ч. 2 ст. 29 Конституції України, ч. 5 ст. 156, ч. 3 ст. 165, п. 4 ч. 1 ст. 237, ч. 2 ст. 245, п. 2 ч. 1

ст. 253 Кримінально-процесуального кодексу України, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 28 березня 2012 р. *Вісник Конституційного суду України*. 2012. № 3. Ст. 78.

9. Інформаційний лист Вищого господарського суду України «Про Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, юрисдикцію та практику Європейського суду з прав людини» від 22.04.2016 № 01-06/1444/16. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1444600-16>

10. Буткевич В. Якість закону і питання ефективності застосування рішень Європейського суду з прав людини судами України. *Право України*. 2011. № 7. С. 48–63.

Melekh L. V., Vizniak O. V. Legal aspects of the implementation of the practice of the European court of human rights in the exercise of economic proceedings

The article deals with the legal nature of the practice of the European Court of Human Rights, as well as the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms as a source of law; the analysis of the practice of the European Court of Human Rights in the economic proceedings; features and problems of application of the practice of the European Court of Human Rights by economic courts in the exercise of legal proceedings in cases within their jurisdiction.

The author analyzes the impact of the decisions of the European Court of Human Rights on the national implementation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

This is a question of urgent importance as the formation of Ukraine as a legal State must be closely connected with the process of implementation of generally recognized principles and norms of international law and international standards associated with human rights and freedoms into judicial practice. Having ratified the Convention, Ukraine expressed its consent to its bounding, gave it the status of a part of the national legislation and began the process of implementation of this international treaty into the national legal order.

The awareness of the European international standards occurs due to the European integration. In the international legal doctrine it means the degree to which the standards of international law, irrespective of their nature, are perceived and performed by internal legal documents.

Today, the process of bringing the national legislation in line with European standards takes place. The decisions of the European Court of Human Rights play an important role in the legal regulation of the national proceedings quite of applying, because they, first of all, contribute to the effective implementation and correct application of other norms.

Key words: *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, practice of the European Court of Human Rights, economic proceedings, source of law.*

Стаття надійшла 25 жовтня 2017 р.